

Milý Alexi a milý Oliviere,

před lety jste mi položili otázku, která dnes dává název této knize. Tobě, Alexi, bylo tenkrát zrovna deset let a tobě, Oliviere, osm. Tehdy jste se právě od tatínka dověděli, že sloužil za války v Alžíru ve francouzské armádě, ale nikdy se nezapletl do boje. Náramně se vám ulevilo a hned jste vyzvídali, jakže to bylo s vaším dědou. Ale já nemohl odpovědět jednoduše jako tatínek a zevrubná odpověď byla příliš složitá. Řekl jsem tedy jenom, že v den, kdy německá armáda vtáhla do Paříže, jsem ležel severně od města Gien na Loire v příkopu a několikrát vypálil přes pole směrem k lesu. Nebylo vidět ani živáčka, a i kdyby se byl objevil, před mými výstřely by býval byl naprosto v bezpečí, protože moje třiatřicet let stará puška nemohla prostě na tuhle vzdálenost trefit.

Má odpověď vás neuspokojila, spíše zmátla. Ale jak jsem vám měl vysvětlit, že váš děd, který pochází z Československa a doma mluvil německy, ve válce střílel nesmyslným směrem ze zcela nepoužitelné pušky? Koneckonců jste mě odjakživa považovali za trochu potrhleho, a já ten dojem nechtěl posílit. Takže jsem vám zůstal cosi dlužen – a zde vám to chci nějak splatit.

Váš děda

Cestou ze své brněnské školy jsem šel přes Zelný trh, kde už v tu hodinu odklízeli shnilé zbytky zeleniny a tlející odpad po dopoledním prodeji. Houf lidí stál kolem nákladního auta, na němž byla vyvěšena rudá vlajka a transparent: *Zachraňte Sacca a Vanzettiho!* A nějaký člověk s unaveným obličejem vyzýval k protestu proti americké justici. Mluvil velmi rychle a česky, všemu jsem nerozuměl. Ti dva Italové byli anarchisté, které třídní justice (to říkal ten člověk a já netušil, co to je) v San Francisku odsoudila k smrti jako údajné vrahy. Říkal, že jsou nevinní a jen solidarita mezinárodního dělnického hnutí by je mohla zachránit před elektrickým křeslem. Anarchisté a mezinárodní solidarita byly pro mne mlhavé pojmy, ale nenáviděl jsem bezpráví s bezvýhradným zápalem, jehož je schopen jenom mladý člověk, který je zažil na sobě, a tak jsem do kasičky solidarity hodil nějaké drobné a nechal jsem se od děvčete s bledým obličejem a tlustě nalíčenými rty přemluvit ke koupi brožury *Ostrov slz*, ačkoliv jsem brožované knihy nenáviděl. Jejím autorem byl řečník na nákladním autě, jmenoval se Emanuel Vajtauer. Jistě mi po manifestaci vepíše věnování. Bude to má první kniha s podpisem! Ale nakonec jsem byl příliš plachý, abych si mu řekl, a když pak manifestační průvod pochodoval směrem k nádraží, šel jsem zvědavě za ním.

Demonstranti vyvolávali hesla, a protože lidé, kteří po práci pospíchali na vlak, taky nevěděli, kdo jsou Sacco a Vanzetti a před čím by je měli zachránit, odpovídali vesele: „Zachraňte ulici jeptišek!“ (což bylo vykřičené brněnské zákoutí, o jehož stržení se jednalo), nebo dělali neslušné posunky, na které demonstranti odpovídali pohrůzkami. Byla to, jak se v Brně říkalo, velká čuryrna. Ale pak průvod míjel kavárnu U Tří kohoutů a z jejích oken v prvním patře na ně začali pokřikovat Němci. Ještě nějakých osm let předtím, za rakouské monarchie, představovali vládnoucí elitu města, ačkoli byli v menšině, zatímco ti dole byli převážně čeští dělníci, kteří jistě neměli pocit, že by z nich rok 1918 učinil nové vládce.

Uprostřed nadávek a výhrůžek se mezi obtloustými kavárenskými hosty objevila v okně nezaměnitelná postava mého strýce Moritze, kterého jeho dobře vychovaní synovci a neteře nazývali strýc Hruška anebo Bramborová prdel. Byl mohutný, podbříšek mu začínal hned pod bradou a ve spodním okrsku se houbovitě a rozmáchle šířil do všech světových stran. Vestoje vypadal jako obrovská měkká williamska, a když si sedl, jeho spodní část visela v rosolovitých kaskádách přes sedadlo židle. Měli jste dojem, že mu z obrovské kostrče rostou dva naprané pytle brambor. Nemohl jsem strýce Moritze ani cítit, protože půjčil otcí peníze a odporně se vměšoval do mého sváru s Bohem. Proto jsem nahoru do okna zařval něco zlostného a pravděpodobně hodně hloupého a jako jiní demonstranti zamával sevřenou pěstí. Připadal jsem si odvážně, cestou domů jsem však byl rád, že si mě nikdo nevšiml, takže se nemusím obávat ani hádky se strýcem, ani vyloučení ze školy za účast na politické manifestaci.

V naší třídě na německém reálném gymnáziu jsem měl zpočátku díky svému o tři roky staršímu bratru Kurtovi výjimečné postavení. Byl vzorným žákem, dobrým fotbalistou a zakladatelem kroužku moderní literatury. Učitelé se podobně jako moji rodiče domnívali, že půjdu v jeho stopách. To jsem ze starého zvyku udělal, dosud nezatížen bratrskou žárlivostí. Požíval jsem tak předností zvláštního postavení:

V tmavých zimních odpoledních jsem myl uprášené kostry a preparáty v šerém tichu přírodopisného kabinetu profesora Hrubyho, pyšně jsem nosil sešity s latinskými úkoly do plenkami páchnoucího bytu profesora Matejky, kde je ode mne beze slova brala jeho rozpačitá mladá žena, tahal jsem profesorovi Derbeckovi zeměpisné mapy a o dvě minuty dřív než zbytek třídy věděl, kterou zemi nám svým pedantickým výkladem navzdýcky zoškliví. Cítil jsem se v té konformistické roli dobře – bylo pohodlné být uznaný a záviděný.

Nemohu už nijak dokázat, že tento stav netrval dlouho a že jsem se takřka přes noc zřítíl do role hádavého, kverulantského a vzpurného neoblíbence. Můj první hřích zapsal tělocvikář do třídní knihy takto: *Žák Beer má drzost hodit svému učiteli botu do obličejů.* Ředitel, který měl rozhodnout o mém potrestání, neuznal námitku, že to byla jen cvička a že jsem ji hodil po spolužáku Backenrothovi. „Dvě hodiny po škole,“ prohlásil v nenapodobitelné brněnské němčině. „Varuji vás, žáku Beere, kdo jednou upadne na šikmou plochu, ten se pak už zpátky nedostane.“ Měl pravdu. Kostry profesora Hrubyho zůstaly nemyté a zeměpisné mapy nosil do třídy ospalý Himmelbauer. Jakmile jsem při hodině cekl, šel jsem bez předchozího napomenutí do kouta nebo za dveře. První bylo považováno za ponižující, druhé mi vyneslo gloriolu špatné pověsti: když šly kolem holky na záchod, hleděly na mou ztracenou postavu plny obdivu a hrůzy, jako by šlo o loupežníka pod šibenicí.

Sotva existuje krutější skupina nežli školní třída, která pořádá štvanici na vyvržence. Zná jeho slabosti a ješitnosti, ví, kde je zranitelný. Když dva určené žáci při tělocviku střídavě vybírali hráče pro mužstva vybíjené, býval jsem předtím skoro vždycky volený mezi prvními. Chápali jsme to jako uznání našich sportovních schopností i jako měřítko popularity. Vyhledávali se sice nejlepší hráči, než si je chňapne druhá strana, ale trochu se dávala přednost také přátelům. Po mém pádu mě však nikdo ze selektorů nechtěl a oba silně protestovali, když mě nakonec přidělil učitel. Často mi nečekaně a k vlastní škodě přihráli způsobem, aby se míč nedal chytit a oni mi to mohli vyčíst. Když jsem naopak

někdy zabodoval, ignorovali mě anebo tvrdili, že se chci vlichotit.

Předstíral jsem lhostejnost, ale bolelo to. Zvlášť mě zklamalo, že se na bojkotu podílel i Georg Lustig, jediný spolužák, na jehož přátelství mi záleželo. O sedmáct let později, krátce předtím než německá armáda vstoupila do Československa, mi řekl, jak se tenkrát styděl, a prosil mě o prominutí. Jak dobře by mi bylo udělalo, kdyby k tomu našel sílu mnohem dřív.

Nebyl jsem svou náturou ani rebel, ani samotář. Do rebela mi chyběla síla a odvaha, do samotáře sebevědomí a přesvědčení, že jedním správně. Nechápal jsem, proč mě ostatní tlačí do role, pro niž jsem se nehodil a kterou jsem ani nechtěl hrát, a nevím, proč jsem potřeboval tak dlouho, abych z ní unikl. Byl jsem příliš pyšný, abych se poddal? Příliš nejistý, abych přijal porážku?

Třídní bojkot skončil stejně náhle a nečekaně, jako začal. Naši učitelé, jestliže si na žáka zasedli a neměli záminku ho potrestat, s oblibou jej zavolali k tabuli k ústní zkoušce a kladli mu obtížné otázky tak dlouho, až selhal, pak mu s velkým zadostiučiněním napařili pětku. Říkalo se tomu „zkoušet na sardel“. Už nevím, proč mi to chtěl takhle spočítat profesor přírodopisu Hruby, který zrovna suploval zeměpis. Zkoušel mě z poslední látky – z Jugoslávie. Jako mladý člověk jsem míval dobrou paměť a dokázal jsem bez šprtání odříkat, co jsem jednou slyšel. Útoky jsem tedy odolával, a přitom jsem si všiml, že profesor Hruby toho sám o Jugoslávii moc neví. A jelikož jsem byl už dvakrát na prázdninách v Dalmácii a díky počátečnímu úspěchu se mi zvedlo sebevědomí, začal jsem fantazírovat a vymýšlet si nové jugoslávské hory a řeky s přesvědčivě přesnými detaily a srbsky znějícími názvy, včetně pravidelného větru, který tam vanul. Profesor Hruby se nakonec vzdal.

Pro mé spolužáky to byl první býčí zápas, v kterém se matadorovi nepodařilo býka zapíchnout: vyhrál jsem šarvátku ve věčné válce, kterou vedou mladí lidé na celém světě proti učitelům a vůbec proti všem, kdo je – jak neomylně věří, dokud se z nich samých nestanou dospělí – utiskují, nechápou a tvarují podle nechtěné šablony. Byla to tedy šarvátka

i za mé spolužáky, a oni proto s obvyklou rychlostí a bezpodmínečností mladých lidí utopili své nepřátelství ve studni zapomnění a všechno bylo zase při starém.

Pravděpodobně se teď ptáte, Alexi a Oliviere, jak pravdivé jsou tyhle mé záznamy. Jak se mohu tak přesně pamatovat na příhody před sedmdesáti lety? Píšu příběh svého života, anebo román? To je věčné dilema. Mohu ze své paměti vydolovat jen to, co nashromáždila. Jestli se na ty příhody pamatuji v jejich „pravé“ podobě, je nezjistitelné, i když se o to poctivě snažím; třeba jsem je už falešně vnímal. Než jsem začal psát tenhle životní příběh, prohrabal jsem se horou popsaného a potlaštěného papíru, deníky a poznámkami, rozhovory, nápady a dopisy, návrhy na romány a divadelními hrami, rukopisy mých rozhlasových a televizních pořadů. Ale to všechno není záruka pravdivosti, protože můj příběh může spočívat na sebeklamu, na mylném vnímání a jiných překážkách při zapisování „pravdy“, kterou – jak vidíte – píšu v uvozovkách, abych už na začátku naznačil, jaké mám s tím pojmem potíže.

Ne, nebylo všechno při starém, když moje klatba skončila. Ale poprvé jsem nějaký konflikt vybojoval sám, aniž bych o tom vyprávěl rodičům nebo bratrům, aniž bych si vylil srdce nějakému příteli. Nevím, proč jsem nevyhledal pomoc. Moji rodiče měli hodně pochopení, mé trápení vždycky mírnili láskou, radou a přátelskými gesty. Maminka by mi byla uvařila zamilované jídlo, řízek s okurkovým salátem, a otec by mi byl pravděpodobně přinesl ze svého podniku nový nástroj do mé dílny, možná i vysněný svěrák. Ale spor s třídou přišel do doby, kdy jsem měl co dělat hned s dvěma těžkostmi: začal jsem pochybovat o existenci boží a vyčleňovat se z okruhu svých přátel. A o tom jsem mohl mluvit jenom se svým starým odpůrcem Simonem.

Moji rodiče byli liberální Židé, kteří dodržovali leckteré židovské zvyklosti, ze starého návyku a protože můj zbožný dědeček žil po smrti své ženy u nás. Žehnali jsme víno, když se nalávalo, a chleba, když se nakrojoval, políbili jsme na omluvu krajíc, který v nepozornosti padl na zem. Při *sederu*, rituální večeři na začátku velikonočních svátků, se necháva-

ly otevřené dveře a na stůl se kladl příbor navíc pro hladového cizince, nebo dokonce pro mesiáše. Na *Jom kipur*, den smíření, se dospělí postili dvacet čtyři hodin a my děti tak dlouho, dokud jsme vydržely; můj dědeček se postil taky o *tiša be'av*, výročí zničení Chrámu v Jeruzalémě. Byli jsme vedeni, abychom se nikdy neposmívali bídě a příležitostně darovali něco ze svého, rozhodně ne hojného kapesného na dobročinné účely. Chodili jsme každou sobotu a každý svátek do synagogy a trýznivá nuda, které byl člověk vystaven během několikahodinových bohoslužeb v hebrejštině, asi rozpoutala moje první náboženské pochybnosti.

Stával jsem mezi otcem a dědečkem, zahalenými do *talitu* – modlitebního pláště, který uctivě políbili, než jej oblékli –, a zíral do modlitební knížky, kde byl rozhovor s Bohem vytištěn v tři tisíce let starém písmu: vypadalo jako myší hovínka v moučném těstě. Když mě dědeček šfouchnutím do žeber nutil k pobožnosti, mumlal jsem do polohlasného prozpěvování obce velkou násobilku nebo svou soukromou modlitbu: „Milý Bože, dej, ať nejsem jako dospělí, a daruj mi k narozeninám kolo.“

Na závěr bohoslužby zapěl chlapecký sbor na galerii – vedle lavic žen, které se nesměly mísit mezi nás muže v přízemí – *kedušu*, „Proslaveno budiž jméno boží“. Když jasný hlas mého kamaráda Leona Czuczky, o něco vyšší než ostatní hlasy, zatrylkoval *Adaunoi zevoaus*, Bože, ty spravedlivý, políbili muži modlitební plášť, složili jej a schovali modlitební knížky. Pult klapl a sousedovi se popřál požeňnaný *šabat*. Byl to osvobozující okamžik, přísná hodina byla u konce, a když jsme vycházeli ze synagogy provázeni cinkáním klíčů od pultu, klapotem sedadel a vítěznými závěrečnými akordy sboru, začínal doopravdy den boží, jasný a svobodný.

Mělo to pro mne s náboženstvím nebo s Bohem málo společného, ale tak jsem to zažíval, jako nesrozumitelný, poněkud matoucí rituál beze vztahu k životu. A moji spolužáci to neprožívali jinak. Asi dvě třetiny z nich byli katolíci, ostatní protestanti a židé. Nikdo nebyl opravdu zbožný, pro nikoho nebylo náboženství morální výzvou, životním obsahem, něčím víc než prázdnou formou. Jenom jeden z nás chodil

pravidelně do kostela – Karl Himmelbauer, „protože by mě fotr jinak zmlátil“. Nikdo nám nevysvětlil, že náboženství může být víc než mechanicky odříkaná modlitba. Angela Neugebauerová dokonce tvrdila, že náboženství ohlupuje lidi a nese vinu na bídě chudých. Ale ta byla zaujatá, její otec byl sociální demokrat, chodila do večerních kurzů dělnického vzdělávacího spolku a rozdělovala ve třídě nálepky s heslem *Vzdělání osvobozuje*.

Jen jednou jedinkrát jsem měl skutečnou náboženskou zkušenost. Za námi se v synagoze modlil soukromý učenec dr. Ignaz Schütz, ahasverovská postava, velký hubený člověk se smutnými a zároveň divokými, pyšnými očima v asketické tváři s dlouhým černým vousem a rozčuchanými šedivými vlasy pod *jarmulkou*, pokrývkou hlavy, bez které žid nesmí předstoupit před svého Boha. Byl šachovým redaktorem brněnského *Tagesbote* a ze svých skrovných příjmů financoval hnutí pro náboženský smír mezi křesťany a židy. V jednom dvoře v Janské ulici, do kterého proniklo světlo světlem v poledne, zařídil malou klubovnu, a v té přednášel malinké obci o ezoterických tématech: Idea světla v židovství a křesťanství; Spasil nás Kristus všechny? atd. Měl pověst povýšeného intelektuála a skromného světce, excentrika, který své velké nadání obětuje úloze nemající vyhlídky.

V Den smíření se v synagoze zahalil od hlavy až k patě do svého modlitebního pláště a dovolával se z jeho temnoty hlasitě a úděsně Boha, jeho hlas vibroval nad modlitbou obce, mocný a pokorný. Když se pozdě večer vyslovuje modlitba přiznání viny, aby se vyprosilo boží odpuštění, *avinu malkenu*, doktor Schütz se bil do hrudi, jako by se doposledka obžalovával. Při každém doznaném hříchu hluboce skláněl své třesoucí se tělo a vycházela z něho nezměrná důstojnost, obrovitost muže, který opravdu hovoří s Bohem – zkroušený, pokorný, vznešený a silný.

Pojmy jako obrovitost, pokora a vznešenost tenkrát docela jistě nepatřily do oblasti mých zkušeností, pravděpodobně ani do mé slovní zásoby. Nevnímal jsem tedy souboj soukromého učence Ignaze Schütze s Bohem tak, jak ho líčím. Co jsem zažíval, bylo nové a nesrozumitelné, bylo to cosi

možného a nepochopitelného, vyzářování, které všetečným, nafoukaným dvanáctiletým klukem otřásl. Nemohl jsem tehdy ani tušit, z jakých propastí vyrval modlící se muž své zoufalství, aby je položil svému Bohu k nohám. Ale když ten okamžik lovím ze své paměti, narůstá ostře a přesvědčivě k vyličené zkušenosti.

Zázitek však pro mne přišel pozdě, byl jsem už příliš nahodlán pochybnostmi, už jsem začal Boha šidit – u nás doma na Poštovní 1. Bydleli jsme v druhém patře, a když jsem se vracel ze školy, běhával jsem o závod s výtahem, abych získal důkaz, že Bůh není. Kdyby byl, musel by mít moc dokázat mi svou existenci a nechat výtah vyjet rychleji, než jsem dosupěl nahoru. To nikdy nesvedl, ačkoli jsem mu mnohokrát dal příležitost a někdy, abych byl fair, dokonce notný náskok. „Proč vždycky lítáš jako blázen za výtahem?“ zeptala se mě jednou paní Friedmannová ve čtvrtém patře. „Modlím se.“ Od té doby mě všechny partaje v domě, židé i křesťané, měly kapku za blázna.

Spor byl přerušen krachem s naším učitelem kreslení. Profesor Schüch, velký, hubený a roztěkaný, byl pronásledován mnoha dábly: italským generálním štábem, zánikem rakouské monarchie, svými rukávy u košile a pětatřiceti žáky třídy, kteří dělali kravál a na kreslení jim houby záleželo. Nebyl by naučil malovat ani Picassa, protože se za každou větou a za každým tahem štětce zarazil, aby si ulevil, a každou úlevu přerušil pokusem narovnat svět, jenž se mu rozpadal. Vlastně nám ho bylo líto. Válečné rány tenkrát ještě nebyly zahojeny a on byl jejich obětí stejně jako naši spolužáci, jejichž otcové padli a své rodiny zanechali v nouzi. Bylo to tenkrát v letech 1922–1923 pořád ještě pozadím našeho života, i když se už nepřipomínalo, že strýc Armin přišel o život v karpatské ofenzivě, že paní Wirthheimová spáchala sebevraždu, když po obou synech zůstal nezvěstný také její muž, že existovali žebráci bez nohou či bez rukou a „třesavci“, které vyhrabali z obrovských trosek po bombách, a že za nůbl záclonami leckterého středostavovského bytu, v německých ulicích častěji než v českých, se skrývala plíživá bída.